

BO‘LAJAK TASVIRIY SAN’AT O‘QITUVCHILARINI KASBIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Nurtayev Urinbay Nishanbekovich,

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti dotsenti, pedagogika fanlari
nomzodi.*

<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.01.1.043>

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak tasviriy san‘at o‘qituvchilarini kasbiy kompetensiyasini shakllantirish texnologiyalarini rivojlantirish muammolarini ta‘minlash pedagogik muammollarining mazmun va mohiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlari: Kasbiy kompetentlik, badiiy ta‘lim, professional, innovatsion pedagogik texnologiyalari.

TECHNOLOGIES FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF FINE ARTS

Nurtayev Urinbay Nishanbekovich,

*associate professor of Tashkent State Pedagogical University named after Nizami,
candidate of pedagogical science.*

Abstract. This article covers the content and essence of the pedagogical problems of ensuring the problems of the development of technologies for the formation of professional competence of future teachers of Fine Arts.

Keywords: professional competence, art education, professional, innovative pedagogical technologies.

ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Нуртаев Уринбай Нишанбекович,

*доцент Ташкентского государственного педагогического университета имени
Низами, кандидат педагогических наук.*

Аннотация. В данной статье освещены содержание и сущность педагогических проблем обеспечения проблем развития технологий формирования профессиональной компетентности будущих учителей изобразительного искусства.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, художественное образование, профессионализм, инновационные педагогические технологии.

Jahon miqyosida bo‘lajak mutaxassis, jumladan pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida ta‘lim va ishlab chiqarish amaliyotining uyg‘unligini ta‘minlash, ta‘lim mazmunini san‘atshunoslik asosida va hayotiy tajribalarga asoslangan o‘quv materiallari asosida tizimlashtirish, bo‘lajak tasviriy san‘at o‘qituvchilarini san‘atshunoslik asosida kasbiy kompetentligini tarkib toptirishning tasviriy san‘at texnologiyalarini rivojlantirishni talab etadi. Bolonya jarayoni mutaxassislar tayyorlash mazmunini integratsiyalash va ta‘limdagi hamkorlikni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishi sifatida bitiruvchilarda umumiy va maxsus, shu jumladan, bo‘lajak tasviriy san‘at o‘qituvchilarini san‘atshunoslik asosida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishni taqozo etmoqda. AQSh, Germaniya, Angliya, Rossiya, Yaponiya kabi davlatlarda bo‘lajak tasviriy san‘at o‘qituvchilarini tayyorlashga yo‘naltirilgan o‘quv jarayoni kasbiy bilim va malakalarni tarkib toptirish bilan birga, yuksak san‘atshunoslik

asosida kasbiy kompetentlikni rivojlantirishga asoslangan holda tashkil etilishi muhim vazifa etib belgilangan.

Jahon oliy ta'lim tizimida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini san'atshunoslik asosida kasbiy kompetentlikni shakllantirishning innovatsion modellarini joriy etish, bo'lajak o'qituvchilarni san'atshunoslik asosida kasbiy faoliyatga tayyorlashning komponentlari va omillarini aniqlashtirish, integratsion yondashuv asosida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini san'atshunoslik asosida kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishning elektron-dasturiy ta'minotini takomillashtirishga doir qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Ayniqsa, axloqiy-insonparvar tarbiyaning asosiy vositasi sifatida san'atshunoslik asosida kasbiy kompetentlikni shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik texnologiyalarini takomillashtirish, shaxsiy, madaniy turmush va san'atshunoslik asosida kasbiy kompetentligini tajribaning uyg'unligini ta'minlash, obrazli fikrlashning asosi sifatida badiiy ijodkorlikni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Respublikamizda bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini san'atshunoslik asosida kasbiy kompetentligini shakllantirish mezonlari va ko'rsatkichlarini aniqlashtirish, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini san'atshunoslik asosida kasbiy kompetentligini shakllantirish bo'yicha o'quv materiallarini tizimlashtirishning didaktik parametrlarini aniqlashtirish, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini san'atshunoslik asosida kasbiy kompetentligini shakllantirish tashkiliy-texnologik tizimini takomillashtirish muhim vazifa sifatida belgilanadi. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi" da bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini san'atshunoslik asosida kasbiy kompetentligini shakllantirish kompetentligini takomillashtirish asosida "Jismonan sog'lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtai nazarga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish" muhim vazifa etib belgilandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi

PF-4947-son "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi, 2019 yil 8 oktabrdagi PF-5847-son "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmonlari, 2018 yil 5 iyundagi PQ-3775-son "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirila-yotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi, 2020 yil 21 apreldagi PQ-4688-son "Tasviriy va amaliy san'at sohasi samaradorligini yanada oshirishga doir chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari hamda mazkur sohaga taalluqli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur ilmiy tadqiqoti ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida badiiy ta'lim fanlarining, shu jumladan tasviriy san'at fanini o'qitilishi, shuningdek, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini san'atshunoslik asosida kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyalarini takomillashtirishda uzviylik va uzluksizning yo'lga qo'yilganlik holatini o'rganish asosida quyidagi konseptual asosga ega bo'lgan muammolarni hal etish zarur ekanligi haqidagi xulosaga kelindi:

1) Oliy ta'lim tizimida tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlashda uzviyligini ta'minlash, tasviriy san'at o'qitish jarayonida badiiy ta'lim ma'lumotlarni tushunarli, qiziqarli, talabning ongi va qalbiga chuqur kirib boradigan shakl, metod va vositalaridan foydalanish, o'quv materiallarini tanlashda tabaqalashgan yondashuvni qo'llash lozim. Bulajak tasviriy san'at o'qituvchilarni kasbiy kompetentligini rivojlantirish texnologiyalari jarayoni samarali bo'lishiga xizmat qiladi;

2) Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini san'atshunoslik asosida kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyalarini takomillashtirishda dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etish samaradorligini oshirish.

Mazkur jarayonda bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini san'atshunoslik asosida kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyalarini ishlab chiqishga alohida ehtiyoj mavjud.

Hozirgacha respublikamizda bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini san'atshunoslik asosida kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyalarini takomilashtirish samarali yo'llarini ishlab chiqishga harakat qilinayotgan bo'lsa, ham mazkur jarayonni bosqichma-bosqich amalga oshirish, har bosqichda qo'llaniladigan ta'lim shakl, metod va vositalarini loyihalashning yaxlit tizimi yaratilishi lozim;

3) O'zbekistonda yangi ma'naviy – g'oyaviy yo'nalishlarning shakllanishi o'z navbatida, zamonaviy san'atning barcha sohalariga samarali ta'sir etib. ijodiy izlanishlar doirasini kengaytirib, badiiy tafakkur rivojini yanada jadallashtirdi. Barcha shaharlarimizda ulkan qurilishlar amalga oshirildi, me'morchilik jadal rivojlandi. Bu davrda devoriy, mahobatli rangtasvir, vitraj, mozaika me'morlik bilan uzviy bog'liq holda rivojlanib bordi. Shu davrda barpo etilgan yirik inshootlar mahobatli rangtasvir ustalarining faol ishtirokida bunyod bo'ldi. Ana shu asosdan kelib chiqqan holda, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini san'atshunoslik asosida kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyalarini takomilashtirishda badiiy pedagogika imkoniyatlaridan foydalanish yo'llarining ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir.

Yuqoridagi fikrlardan ma'lum bo'ladiki, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini san'atshunoslik asosida kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyalari nazariy va amaliy jihatlarini tadqiq etish o'zida muhim pedagogik muammoni aks ettiradi.

Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini san'atshunoslik sohasiga tayyorlash tizimida, tasviriy san'at namunalari maxsus fanlar bo'yicha tashkil etilgan ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar, maxsus kurslar, ilmiy-tadqiqot, mustaqil ishlar, bo'lajak o'qituvchilarning kurs va diplom ishlari negizida o'rganiladi.

Ushbu tizimda tasviriy san'ati uchta yo'nalishda ko'rib chiqiladi:

- birinchi yo'nalish - qadimgi yodgorliklar,
- ikkinchi yo'nalish - tasviriy san'at turlari,
- uchinchi yo'nalish - tasviriy san'atining asosiy mavzulari va janrlari.

Tasviriy san'atining qadimgi yodgorliklari, qoyatoshdagi chizmalar, tosh va arxitektura obidalari asosida o'rganiladi. Qadimgi amaliy-bezak san'ati temir, sopol, yog'ochdan ishlangan buyumlarni badiiy tahlil qilish asosida yuzaga chiqadi. Bu qadimgi qozon, chuqur lagan, chiroq, qabr toshi, shuningdek amaliy-bezak san'ati, hayvon tasviri aks etgan naqshlar. Inqilobdan oldingi davrda erining birinchi tasviri rassom V.Vereshagin ijodiga mansubdir.

Tasviriy san'at turlari, grafika, rangtasvir va haykaltaroshlik hamda amaliy-bezak san'ati materiallari asosida ko'rib chiqiladi. Grafikani o'rganish jarayonida dastlabki grafik-rassomlar ijodi e'tiborga olinadi: A.Ikromov, V.Kaydalov, K.Cherpakov, V.Kedrin, G.Shevyakov, A.Osheyko. Shuningdek, grafikaning stanokli shakllarini taqdim etgan Q.Basharov, G.Chiganov, A.Siglintsev, M.Kagarov, V.Parshin, Yu.Strelnikov, I.Siganovlar ham juda samarali faoliyat olib borishgan.

Rangtasvir sohasida kasb mahoratining ortib borishiga o'rta avlod vakillarining ijodiy faoliyati ham katta turtki berdi, ushbu jarayon taniqli mo'yqalam sohiblari O'.Tansiqboev, P.Benkov, Z.Kovalavevskaya, N.Kashina, V.Ufimsev, V.Kedrinlar ijodida yaqqol ko'zga tashlanadi. Ular o'zining individual ish uslubi va yo'nalishiga ega bo'lgan ijodkorlar, biroq tasviriy san'at maktabida shakllangan an'analarning davomchilaridir. Pedagogika oliy ta'lim muassasalari bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining san'atshunoslik sohasiga tayyorgarlik ko'rishida quyidagi mahoratli rassomlarning ijodini o'rganish alohida o'rin tutadi: A.Abdullaev, L.Abdullaev, Sh.Hasanova, Ch.Ahmarov, M.Nabiev, R.Timurov, S.Muhamedov, A.Siddiqiy, A.Roziqov, A.Nuridinov va boshqalar.

Tasviriy san'atning haykaltaroshlik turida rivojlanish bosqichlari, Ye.Aliev, D.Ro'ziboev, M.Musaboev, A.Shoymurodov, A.Toirov, Ya.Shapiro, V.Degtyarev, K.Salohitdinov,

N.Benzeladze, V.Klevansev, R.Nemirovskiy, P.Ivanov, N.Ivanov, B.Lunev, A.Baymatov, J.Mirtojiev, I.Jabbarov kabi bir qator xalq rassomlarining nomlari bilan bog'liq. Respublikamizda yildan-yilga haykaltaroshlari soni oshib bormoqda, ularning asarlari marmar, yog'och, mayolika (keramikaga o'xshash, kuydirilgan qummi silliqlash orqali tayyorlanadigan material) dan foydalangan xolda tayyorlangan. Ushbu ijodkorlar tomonidan zamondoshlar, mehnat qahramonlari, tarixiy shaxslarning ko'plab portretlari va xaykallari yaratilgan.

Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini san'atshunoslik sohasiga tayyorlash jarayonida mahobatli xaykaltaroshlik san'at asarlarini o'rganish ham ulkan qiziqish uyg'otadi. Mahobatli haykaltarosh ustalaridan F.Grishenko, N.Krimskoy, A.Boymatov, Ye.Aliev, A.Rahmatullaev, G.Ryabsev, I.Jabborov kabilarning ijodiy faoliyati bilan yaqindan tanishish orqali ko'rib chiqiladi.

Mamalakatimiz amaliy-bezak san'atining mahoratli ustalari ijodiy faoliyatini ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarda o'rganish, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarida xalq amaliy san'atining turli-tuman qirralariga nisbatan o'ziga xos qiziqish uyg'otadi. Ayniqsa naqsh-bezakli san'atining ilk ustasi Anvar Ilhomovning ijodini o'rganish alohida o'rinni egallaydi. Uning ijodi takrorlanmas va noyob go'zallikka ega. A.Ilhomov tomonidan bizni o'rab turgan tashqi olam, naqshinkor ko'rinishda, o'ziga xos maftunkor san'at orqali gavdalanadi. Uning "Go'zal", "8 qirrali naqshinkor stol", "Shiftdagi naqshli chizmalr" asarlari o'ziga xos ko'rinishi va betakrorligi bilan ajralib turadi. Kasbiy mahorat darajasidagi amaliy-bezak san'atini keng ma'noda yoritish uchun, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini zargar ustalar R.To'xtaxo'jaev, J.Hakimov, A.Qosimjonov, M.To'raev, yog'och va terini qayta ishlash ustalari S.Xo'jaev, M.Qosimov, kulolchilik sohasi ustalari R.Matjonov, U.Shermatov, R.Yegamberdiev, Q.Hazratqulovlarning ijodi bilan tanishtirish zarur bo'ladi.

Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini san'atshunoslik sohasiga tayyorlashda, san'atshunos olimlarning ilmiy-tadqiqot ishlarini o'rganish va tahlil qilish alohida qiziqish uyg'otadi. Tasviriy san'at sohasidagi bo'lajak o'qituvchilar amaliy-bezak san'ati, grafika, rassomchilik, arxitektura tarixiga doir ilmiy-tadqiqot ishlaridan habardor bo'lishlari zarur. Mazkur yonalishlarda san'atshunoslar olib borayotgan ilmiy ishlar haqidagi ma'lumotlar o'quv rejadagi maxsus fanlarni o'qitish jarayonida ham etkazib beriladi. Olingan bilimlar bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining mustaqil bajargan ishlari, auditoriyadan tashqaridagi o'quv-tarbiya jarayonida yanada mustahkamlab boriladi.

O'zbek xalqining boy tarixga ega tasviriy san'atini turli-tuman yondashuvlar asosida, har tomonlama tadqiq etish katta mas'uliyatni talab etadi. Tasviriy san'atini tadqiq etishning asosiy yo'nalishlari:

- taniqli tasviriy san'at ustalarining hayoti va ijodi;
- tarix, arxitektura va arxeologiyaning o'zaro uzviy aloqadorligi;
- amaliy-bezak san'atini rivojlanish tarixi;
- grafika, rangtasvir va haykaltaroshlik san'atining mohiyati va o'ziga xos tomonlari;
- tasviriy san'atining rivojlanishidagi zamonaviy tendensiyalar;
- respublikamizda san'atshunoslik sohasidagi bilimlarning rivojlanishi.

Respublikamiz hududida mavjud bo'lgan toshga tarashlab ishlangan tasvirlar, haykalchalar, qadimgi kulolchilik buyumlari, yog'och va sopol idishlar, misdan tayyorlangan kandakorlik ashyolari qadimgi yodgorliklari sirasiga kiradi. Qadimgi tarixiy yozuvlar, qo'lyozmalar, chizmalar va amaliy-bezak san'ati buyumlari tarixini o'rganishga Q.Qosimov, S.Bulatov, B.Boymetov kabi tadqiqotchilar ulkan hissa qo'shishgan. Xalq amaliy-bezak san'atini o'rganishdagi ayrim yo'nalishlar arxitektura yodgorliklari va arxeologik topilmalarga uzviy bog'liq xolda olib boriladi. Arxeologik tadqiqotlar natijasida topilgan qadimgi ashyolar, respublika amaliy-bezak san'ati badiiy fondini boyitadi. Tasviriy san'at sohasining bo'lajak o'qituvchilariga arxeologlar S.P.Tolstoy, A.P.Okladnikov, M.Y.Masson, B.N.Kastalskiy,

I.T.Poslavskiy olib borgan ishlar asosiy ko‘makchi vazifasini o‘tab beradi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, bo‘lajak tasviriy san‘at Bo‘lajak tasviriy san‘at o‘qituvchilarini o‘quvchilarga badiiy-ijodiy ta‘lim va estetik tarbiya berishga san‘atshunoslik sohasi bo‘yicha tayyorlash quyidagi xolatlarni nazarda tutadi:

- tasviriy san‘atini rivojlanish tarixi;
- taniqli badiiy ijod ustalarining hayoti va ijodi;
- tarix, arxeologiya, arxitektura va tasviriy san‘atning o‘zaro bogliq jihatlarini ko‘rsatuvchi tushunchalarni shakllantirish;
- amaliy-bezak san‘ati tarixining mazmuni;
- amaliy-bezak san‘atining o‘ziga xosligi;
- grafika, rangtasvir va haykaltaroshlik san‘ati;
- tasviriy san‘atining rivojlanishidagi zamonaviy yo‘nalishlar;
- respublikada san‘atshunoslik sohasidagi bilimlarning rivojlanishi.

Shunday qilib, maxsus fanlar doirasidagi ma‘ruza va amaliy mashg‘ulotlarda tasviriy san‘at namunalaridan foydalanish, bo‘lajak tasviriy san‘at o‘qituvchilarini kelgusi amaliy faoliyatga ijtimoiy, kasbiy, pedagogik va psixologik jihatdan tayyorlash ishining sifat ko‘rsatkichini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”- Тошкент “Адолат”, 2017.

2. Алимов Н.А. Математик таълим турлари орасидаги узвийликни таъминлаш // Халқ таълими, 2002 йил, № 5. 76-78 бетлар.

3. Муслимов Н. Касб таълим ўқитувчисини касбий шакллантиришнинг назарий-методик асослари: дис. Автореферат. -Тошкент; ТДПУ, 2007.47 б.

4. Нуртаев У. Методика изучения изобразительного искусства Узбекистана в системе подготовки будущих учителей, автореферат. -Москва: 1994. -62 с.

9. www.pedagog.uz

10. www.ziyonet.uz